

Het voorkomen van vleermuizen in enkele Midden-Limburgse kerken

J.C.A. Knoors & W.G. Vergoossen

Brugweg 20, 6102 TK Echt (kontakadres)

Aansluitend op de kerkzolderinventarisatie in 1983 (KNOORS en VERGOOSSEN, 1984), hebben beide auteurs in augustus 1984 40 parochiekerken in Midden-Limburg bezocht teneinde de aanwezigheid van vleermuizen vast te stellen. Het verkrijgen van meer inzicht in de verspreiding van deze dieren gold hierbij als doelstelling. Het navolgende artikel bespreekt de resultaten.

Werkwijze

Het onderzochte gebied (fig. 1) is gelegen in Midden-Limburg. Het wordt aan de noorkant begrensd door de lijn Leveroy-Beesel en westelijk door Weert. Als zodanig sluit het aan bij het inventarisatiegebied van 1983. Zowel de beschikbare tijd, de bereikbaarheid van de lokaties, als de in de door het Ministerie van Landbouw en Visserij verstrekte ontheffing genoemde gemeenten, bepaalden deze keuze. Binnen dit gebied hebben wij ons beperkt tot de parochiekerken, waarvan er in totaal 40 zijn bezocht. Uiteindelijk konden deze niet alle in het onderzoek worden betrokken: bij twee kerken (10 en 13) kregen wij namelijk geen

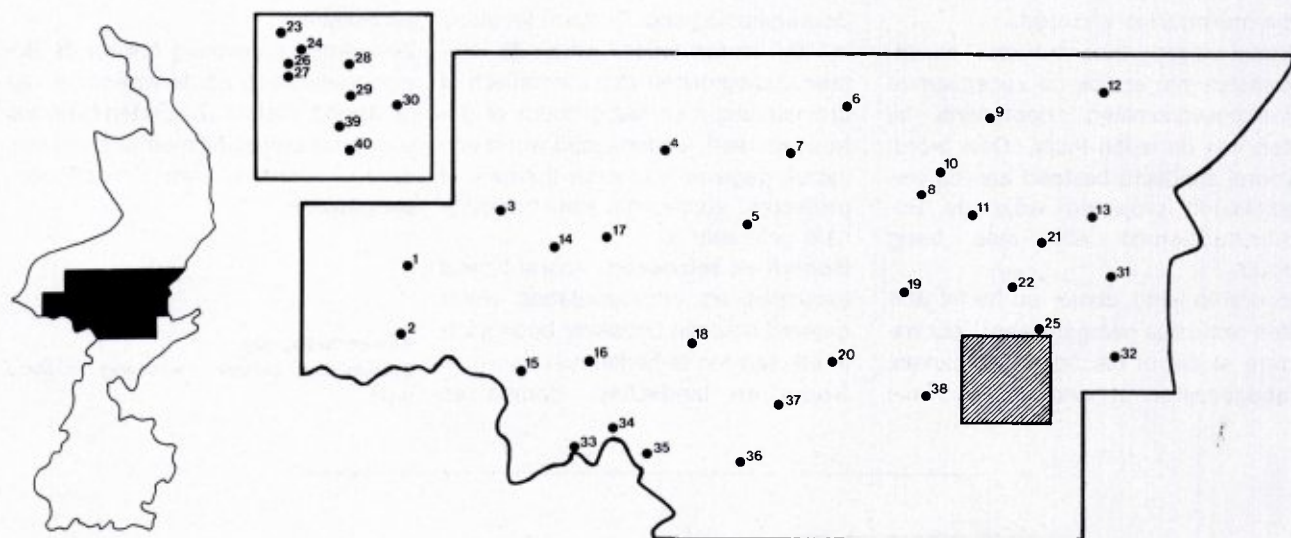
toestemming en zes kerken (3, 22, 27, 30, 34 en 40) bleken niet geschikt voor dit soort onderzoek (moderne bouw) of waren niet toegankelijk. Toch kunnen ook in dergelijke gebouwen wel degelijk vleermuizen voorkomen, hetgeen o.a. bleek uit de vondst van verse Laatvliegerkeutels op de stoep van de kerk in Leeuwen (22).

De manier van inventariseren week dit jaar nauwelijks af van die in 1983. Alle kerken zijn weer bezocht in augustus en wel in de periode 7-16. Deze keuze werd bepaald door de ons beschikbare tijd. In onze vorige publikatie gaven wij aan dat deze maand ongunstig is voor het vaststellen van Laatvliegers (*Eptesicus serotinus*) en Baardvleermuizen (*Myotis mystacinus/brandtii*), omdat de betreffende soorten dan al vertrokken kunnen zijn. Inmiddels is

ons elders gebleken, dat inventarisatie van beide nog tot ver in september goed mogelijk is.

De kerkbezoeken vonden alle plaats tussen 10.30 u en 20.00 u, en wel hoofdzakelijk tussen 12.00 u en 18.00 u. Het inventariseren gebeurde steeds door beide auteurs samen. Bij het afzoeken van de zolderruimten maakten wij gebruik van sterke zaklampen. Het in vorig artikel gestelde, dat hiermee wellicht dode vleermuizen over het hoofd worden gezien, blijkt niet helemaal op te gaan. Met dezelfde lampen en zoekmethode vonden wij in 1984 namelijk wel diverse mummies, zelfs op de meest afgelegen plaatsen.

Alle vleermuizen zijn op zichtwaarnemingen gedetermineerd. Nadrukkelijk willen wij opmerken dat in geen enkel geval dieren zijn gehanteerd. Waar de vleermuizen zeer hoog hingen, hebben wij gebruik gemaakt van een verrekijker óf een klimpartij geriskeerd, waardoor ook deze determinaties verantwoord zijn. Slechts in één geval kon een vleermuis niet benoemd worden.

Figuur 1. Het gebied van onderzoek. De nummers corresponderen met Tabel I.

Figuur 1. Het gebied van onderzoek. De nummers corresponderen met Tabel I.

Tabel I. Resultaten van de inventarisatie. **Legende.** No: nummer van de kerk, correspondeert met figuur 1.

Pleets: tussen haakjes geplaatste kerknamen hebben betrekking op de daarvoor vermelde pleatsnamen. **Vleermuizen:** *Plec.* = *Plecotus auritus/austriacus*, *Ept.* = *Eptesicus serotinus*. Tussen haakjes geplaatste aantallen juvenielen hebben betrekking op de daarvoor vermelde aantallen. Een negatieve weerneming wordt weergegeven door een stippellijn. **Opmerkingen:** *Ou* = oude uitwerpselen; *Vu* = verse uitwerpselen.

No.	Plaats	Aanwezigheid	Km-hok	Datum	Vleermuizen	Opmerkingen
1.	Tungelroy	G/T	57-48-24	13/8	1 <i>Ept.</i> 9 <i>Plec.</i> (? juv.)	Zeer veel <i>Ou</i> en <i>Vu</i> van <i>Ept.</i> ; <i>Ou</i> en <i>Vu</i> <i>Plec.</i>
2.	Stramproy	G/T	57-48-44	13/8	1 <i>Plec.</i>	Duiven in toren; 1 Kerkuil
3.	Swartbroek	G/T	58-31-52	13/8	-----	Gewelf onbereikbaar
4.	Leveroij	G/T	58-32-33	14/8	-----	<i>Ou</i> van <i>Plec.</i>
5.	Baexem	T	58-32-55	14/8	-----	-----
6.	Roggel	G/T	58-33-23	14/8	9 <i>Plec.</i> (7 juv.)	<i>Ou</i> en <i>Vu</i> van <i>Plec.</i>
7.	Heythuysen	G/T	58-33-31	14/8	18 <i>Plec.</i> (? juv.) + 2 <i>Plec.</i> dood	<i>Ou</i> en <i>Vu</i> van <i>Plec.</i> ; duiven in zijgewelf.
8.	Haelen	G/T	58-33-55	14/8	1 <i>Plec.</i>	Zeer veel <i>Ou</i> en <i>Vu</i> van <i>Plec.</i>
9.	Neer	G/T	58-34-22	14/8	-----	<i>Ou</i> <i>Plec.</i>
10.	Nunhem	G/T	58-34-41	14/8	geen toestemming voor inventarisatie	-----
11.	Buggenum	G/T	58-34-52	14/8	1 <i>Plec.</i>	<i>Ou</i> en <i>Vu</i> van <i>Plec.</i>
12.	Beesel	G/T	58-35-11	7/8	-----	-----
13.	Swalmen	G/T	58-35-11	7/8	geen toestemming voor inventarisatie	-----
14.	Ell	G/T	58-41-14	13/8	1 <i>Plec.</i>	Zeer veel <i>Ou</i> en <i>Vu</i> van <i>Plec.</i>
15.	Haler	G	58-41-53	13/8	-----	-----
16.	Hunsel	G/T	58-41-55	13/8	11 <i>Plec.</i> (? juv.)	<i>Ou</i> en <i>Vu</i> van <i>Plec.</i>
17.	Kelpen	G/T	58-42-11	16/8	-----	<i>Ou</i> van <i>Plec.</i>
18.	Grathem	G/T	58-42-53	14/8	1 <i>Plec.</i>	<i>Ou</i> en <i>Vu</i> van <i>Plec.</i>
19.	Horn	G/T	58-43-35	14/8	-----	Zeer veel <i>Ou</i> en <i>Vu</i> van <i>Plec.</i>
20.	Beegden	T	58-43-53	14/8	-----	-----
21.	Asselt	G/T	58-44-14	7/8	-----	1 dode spreekw
22.	Leeuwen	G/T	58-44-33	10/8	-----	Ontoegankelijk; op stoep <i>Vu</i> van <i>Ept.</i>
23.	Roermond (Kathedraal St. Christoffel)	G/T	58-44-42	9/8	-----	-----
24.	Roermond (Munsterkerk)	G/T	58-44-43	10/8	-----	<i>Ou</i> van <i>Ept.</i> ; <i>Ou</i> kleine spec.; 3 dode + 1 levende duif.
25.	Maasniel	G/T	58-44-44	9/8	2 <i>Plec.</i>	Veel <i>Ou</i> en <i>Vu</i> van <i>Plec.</i>
26.	Roermond (Reformatische kerk)	G/T	58-44-52	9/8	-----	-----
27.	Roermond (H. Geestkerk)	—	58-44-52	9/8	-----	Ongeschikt voor onderzoek (koepelkerk)
28.	Roermond (O.L.V. van Altijddurende Bijstand)	G/T	58-44-53	10/8	-----	<i>Ou</i> en <i>Vu</i> ?
29.	Roermond (H. Hart van Jezuskerk)	G/T	58-44-53	10/8	1 ongedetermineerd	<i>Ou</i> ?
30.	Roermond (Thomaskerk)	—	58-44-54	10/8	-----	Ongeschikt voor onderzoek
31.	Boukoul	G/T	58-45-21	7/8	-----	<i>Ou</i> van <i>Plec.</i>
32.	Asenray	G/T	58-45-42	9/8	2 <i>Plec.</i>	<i>Ou</i> en <i>Vu</i> van <i>Plec.</i>
33.	Neeritter	G/T	58-51-35	13/8	6 <i>Plec.</i> (5 juv.)	Veel <i>Ou</i> en <i>Vu</i> van <i>Plec.</i>
34.	Ittervoort	T	58-52-21	13/8	-----	Toren ontoegankelijk
35.	Thorn	G/T	58-52-32	13/8	1 <i>Plec.</i>	<i>Ou</i> en <i>Vu</i> van <i>Plec.</i>
36.	Wessem	G/T	58-52-35	13/8	-----	-----
37.	Heel (St. Stephanuskerk)	G/T	58-53-11	16/8	4 <i>Plec.</i> dood	<i>Ou</i> en <i>Vu</i> van <i>Plec.</i>
38.	Herten	G/T	58-54-11	9/8	-----	In grafkelder <i>Vu</i> van <i>Ept.</i>
39.	Roermond (Kapel in 't Zand)	G/T	58-54-13	10/8	-----	-----
40.	Roermond (H. Jozefkerk)	—	58-54-13	10/8	-----	Ongeschikt voor onderzoek

Bij het op soort brengen van de aangetroffen keutels hebben wij dit jaar gebruik gemaakt van een kleine vergelijkingscollectie. In combinatie met de publicatie van WIERSEMA (in: PUNT ET AL., 1980), leverde dit in de regel geen problemen op.

Van alle kerken zijn tenslotte een aantal wetenswaardigheden (indeling, bespuiting, dakbedekking, enz.) genoteerd, die ons van belang leken voor het al dan niet aanwezig zijn van vleermuizen.

Van alle dieren zijn verder de hangplaats en bij grootoorvleermuizen (*Plecotus spec.*) tevens de snuit- en vachtkleur vastgesteld.

Resultaten

In 15 van de 32 onderzochte kerken waren vleermuizen op de gewelven aanwezig, met een totaal van 65 levende en 6 dode exemplaren. In nog eens 7 troffen wij alleen (oude en/of verse) keutels aan en in de resterende 10 kerken werd geen enkel spoor van oude en/of recente bewoning gevonden. Echter, in één van deze laatste kerken (38) waren wél verse keutels van een Laatvlieger in de grafkelder aanwezig en verder werd bij een van de acht niet voor het onderzoek geschikte kerken (22) verse Laatvliegermest op de stoep gevonden.

Op basis van de in tabel I samengevatte resultaten is het nu mogelijk om een kerkelijk bezettingspercentage uit te rekenen en dit te vergelijken met voorgaande inventarisaties (VAN WESTREENEN en VAN DER COELEN, 1982; KNOORS en VERGOOSSEN, 1984). Hierbij gaan wij uit van twee opposities:

1. Oude én recente bewoning tegenover recente bewoning. In het eerste geval worden alle tijdens de inventarisatie vastgestelde sporen van aanwezigheid (ongeacht hoe oud ze zijn) meegeteld en in het tweede geval gaan wij enkel uit van levend aangetroffen vleermuizen, verse slachtoffers en/of verse mest. Dit om aan te tonen welk deel van de geïnventariseerde kerken nu nog door vleermuizen gebruikt wordt.

2. Het gehele gebied (alle onderzochte kerken) versus het gehele gebied **zonder** de stedelijke concentratie van kerken. Dit om aan te tonen **waar** de grootste achteruitgang plaatsvindt en welk belang plattelandsgebieden voor vleermuizen hebben. Hiervoor zijn bij de onderzoeken in 1981 en 1984 resp. Maastricht en Roermond buiten beschouwing gelaten. In 1983 is geen enkele stad met een concentratie van kerken geïnventariseerd.

Het moge uit de gepresenteerde gegevens duidelijk zijn, dat over de hele lijn een achteruitgang plaatsvindt. Een onduidelijke variabele blijft het tijdsbestek waarbinnen dit gebeurt, maar op basis van 18 door Braaksma tussen 1964 en 1981 één of meerdere malen en in 1984 tevens door ons geïnventariseerde kerken, kunnen wij dit enigszins aantoonbaar maken. In voornoemde periode stelde Braaksma namelijk in 17 van deze kerken (= 94%) recente bewoning vast, een aantal dat in 1984 al was gedaald tot 11 kerken, ofwel een achteruitgang van liefst 35.5% in het aantal bewoonde kerken binnen een tijdsbestek van 20 of minder jaren!

Het bezettingspercentage is vooral in steden bijzonder laag (bijv. Maastricht 11.8%) en lijkt bovendien van noord naar zuid af te nemen. Oorzaken voor deze veranderingen kunnen legio zijn en liggen ten dele wellicht binnen de onderzoeksmethodiek. Men dient de cijfers dan ook met enig voorbehoud te bezien.

Tijdens de inventarisatie werden de navolgende soorten vastgesteld:

Grootoorvleermuizen (*Plecotus auritus/austriacus*)

Beide soorten vormden met in totaal 63 levende en 6 dode exemplaren (= 97%) de hoofdmoot. Deze kwamen op 14 kerkzolders voor. Bovendien werden in nog eens 5 kerken oude en/of verse keutels gevonden. In de meeste gevallen ging het om 1 à 2 grootoorvleermuizen, terwijl grotere groepjes zonder uitzondering kraamkamers betroffen. Deze waren aanwezig in Tunge-roy (1), Roggel (6), Heythuysen (7), Hunsel (16) en Neeritter (33). Met mogelijke uitzondering van Roggel en

De Zoogdierenwerkgroep

De Zoogdierenwerkgroep is begin 1980 opgericht met de bedoeling om mensen die zich in Limburg bezighouden met allerlei aspecten van de zoogdierenstudie te bundelen. Reeds vanaf het prille begin vindt een nauwe samenwerking plaats met de Landelijke Contactgroep Zoogdiereninventarisatie.

De hoofddoelstelling van de werkgroep bestaat uit het gericht verzamelen van gegevens over verspreiding, habitat en leefwijze van de in Limburg in het wild voorkomende zoogdieren. Al deze gegevens worden in een centraal archief opgeslagen.

Het verzamelen van waarnemingen gebeurt zowel individueel als groepsgewijs. Bijvoorbeeld door:

- *muizeninventarisaties in bepaalde gebieden;*
- *vleermuistellingen tijdens de winterperiode in samenwerking met de Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven;*
- *inventarisatie van vleermuizen op kerkzolders in de zomerperiode;*
- *soortgericht onderzoek naar Hamster, Wasbeer, slaapmuizen e.d.*

Voor een goede samenwerking en een uitwisseling van gegevens en ervaringen, vinden regelmatig ledenbijeenkomsten, lezingen en excursies plaats.

Al de vergaarde kennis komt tot uitdrukking in o.a.:

- *overleg met en adviesverlening aan instanties op regionaal en provinciaal niveau over beheer en bescherming van gebieden en soorten;*
- *een doorsluizen van gegevens naar beroepsonderzoekers en het landelijke zoogdiereninventarisatieproject;*
- *de binnenkort te verschijnen verspreidingsatlas van de Limburgse zoogdieren.*

Het bijgaande artikel over het kerkzolderonderzoek in Limburg, kan als voorbeeld dienen van een van de activiteiten van onze leden.

Tabel II. Aandeel van door vleermuizen bewoonde kerken op het totale aantal geïnventariseerde kerken.

jaar onderzoek gebied aantal kerken	percentage oude en recente bewoning in het gehele gebied	percentage oude en recente bewoning in het gehele gebied zonder de steden	percentage recente bewoning in het gehele gebied	percentage recente bewoning in het gehele gebied zonder de steden
1981 Zuid-Limburg N = 79 kerken	51,9	62,9	39,2	45,2
1983 Zuid- en Midden- Limburg N = 23 kerken	78,3	78,3	56,5	56,5
1984 Midden-limburg N = 32 kerken	71,9	76,9	56,3	65,4

Neeritter, bestaan de overige drie al minstens vanaf het einde der zestiger jaren. Verder lijkt het, gezien de grote hoeveelheid gevonden mest, aannemelijk dat er ooit kraamkamers zijn geweest in Haalen (8), Ell (14), Horn (19) en Maasniel (25).

Bij de grootoorvleermuizen kan de snuitkleur een indicatie vormen voor het onderscheid in Bruine grootoorvleermuis (*Plecotus auritus*) en Grijze grootoorvleermuis (*Plecotus austriacus*). Volgens JOORIS (schrift. meded.) vormt de zwarte snuit bij deze laatste soort, onder goede belichtingsomstandigheden en tot op zekere afstand (± 3 m.) een betrouwbaar kenmerk. Van de in totaal 63 dieren bleken er uiteindelijk 52 een duidelijk vleeskleurige snuit te bezitten, 8 een zwarte en bij de overige drie konden wij dit niet vaststellen. Van de acht exemplaren met een zwarte snuit zijn er 2 met zekerheid als Grijze grootoorvleermuis gedetermineerd. Zij bezaten bovendien aan de toppen gepigmenteerde tragi.

Maasniel: 1 ex. Dit dier werd tot op 20 cm. afstand benaderd.

Neeritter: 1 ex. Deze vleermuis liet zich langdurig op korte afstand bekijken. Zelfs in de vlucht vielen de zwarte snuit en de donkere uiteinden van de tragi goed op. Bij het betreden van de zolder vloog dit ex. weg uit een groep van minstens vijf juvenielen. Deze bezaten eveneens allen een zwarte snuit en hadden een buitengewoon donkere rugkleur. Alle andere

juvenielen die wij tijdens de inventarisatie gezien hebben, waren aanzienlijk lichter van kleur. De tragi konden niet duidelijk worden waargenomen. Het lijkt ons op grond van het voorgaande aannemelijk dat het hier een kraamkamer van de Grijze grootoorvleermuis betreft.

In **Heythuysen** (7) en **Heel** (37) werden resp. 2 en 4 dode grootoorvleermuizen gevonden. Alle exemplaren bleken achteraf eveneens Grijze grootoorvleermuizen te zijn (determinatie C. Smeek, R.M.N.H. Leiden). Tot slot zagen wij in **Thorn** (19) nog een grootoorvleermuis met zwarte snuit. Door een te grote afstand was het onmogelijk om evt. gepigmenteerde tragi te ontdekken.

Laatvlieger (*Eptesicus serotinus*)

Deze soort werd alleen in Tungalroy (1) levend waargenomen. De enorme hoop verse mest wees hier op een groter aantal eerder in het seizoen. Minstens vanaf 1968 is de Laatvlieger al op deze kerkzolder vastgesteld.

Alle overige waarnemingen van deze vleermuis beperkten zich tot keutelvondsten: Roermond (24), Leeuwen (22) en Herten (38). In beide laatste kerken overigens niet op de zolders, maar resp. op de stoep en in een grafkelder.

Ongedetermineerde vleermuizen

Roermond (24): oude keutels van een kleine soort (Baardvleermuis?);

Roermond (28): oude en verse keutels (Grootoorvleermuis?);

Roermond (29): zeer hoog en onbereikbaar tegen de nokbalk een middelgrote, donkere vleermuis. Zelfs met een verrekijker niet te determineren. Bovendien oude keutels van een onbekende soort.

Tijdens het inventariseren van vleermuizen hebben wij tegelijkertijd gekeken naar de aanwezigheid van Kerkuilen (*Tyto alba*). In zes kerken werden sporen van oude bewoning aangetroffen: Boukoul (2), Asselt (4), Herten (5), Roermond (15 en 17) en Heythuysen (32), en in vier kerken, die wij verder niet aanduiden, bleek nog min of meer regelmatig een exemplaar voor te komen. Broeden werd in geen van deze gevallen vastgesteld. Op een van de lokaties bevond zich ten tijde van ons bezoek nog een levende kerkuil. Amper een week later werd dit dier (dankzij een tussentijdse ingazing van de kerk) verhongerd teruggevonden.

Dankwoord

Een woord van dank willen wij richten aan alle kerkbeheerders, het Ministerie van Landbouw en Visserij voor de verleende ontheffing, Staatsbosbeheer Limburg, in het bijzonder Berco Hoegen, voor de prima coördinatie van het kerkzolderonderzoek, dhr. R. Jooris voor de verstrekte informatie, dhr. C. Smeek voor de determinaties, en heel in het bijzonder aan dhr. S. Braaksma voor het belangeloos ter beschikking stellen van zijn historische kerkzoldergegevens en zijn goede adviezen.

Literatuur

KNOORS, J.C.A. en W.G. VERGOOSSEN, 1984. Het voorkomen van vleermuizen in enkele Midden- en Zuid-Limburgse kerken. *Natuurhistorisch Maandblad* 73 (4): 77-80.

PUNT, A., P.J.H. VAN BREE, J. de Vlas en Gerbrandt Wiersema, 1980. De Nederlandse vleermuizen. *Wetenschappelijke Mededelingen K.N.N.V.* nr. 104, tweede druk.

WESTREENEN, F.S. van en W. VAN DER COELEN, 1982. Het voorkomen van vleermuizen in enkele Zuid-Limburgse kerken. *Natuurhistorisch Maandblad* 71 (6/7): 121-126.

Summary

On the occurrence of bats in churches in Middle Limburg (Netherlands).

In august 1984, the authors inspected 32 parish churches in the middle part of the Dutch province of Limburg in search for bats. In 15 churches, they found a total of 65 living and 6 dead animals, mainly specimens of the Long-eared Bat (*Plecotus auritus*) and the Grey long-eared Bat (*P. austriacus*). In 7 other churches, only traces of former occupation were found.

The discovery of a nursing roost of the Grey

Long-eared Bat in the village church of Neeritter is most interesting. This species was also found in 3 other villages.

A specimen of the Serotine (*Eptesicus serotinus*) or faeces of this species were found in 4 churches. A comparison between recent and former data seems to indicate a strong decline of numbers of bats in the whole area of investigation.

Zoogdierenwerkgroep

Voorzitter: W.G. Vergoossen, Brugweg 20, 6102 TK Echt.

Secretaris: J.C.A. Knoors, Kapl. Hermkensstraat 6, 6065 BW Montfort.

De Keverstudiegroep

G.J.M. van Buuren

Handvorm 9, Schaesberg.

De soms prachtige kleuren, bizarre vormen en leefwijze van kevers hebben reeds lange tijd mensen gefascineerd en aangezet tot het verzamelen en oecologisch onderzoeken van kevers.

Evenwel is het aantal mensen dat zich meer serieus met studie van deze Insectenorde bezig hield ook in onze provincie eigenlijk maar klein geweest.

Het verzamelen op soort is als regel lange tijd de drijfveer geweest om kevers te bestuderen. Oecologische verbanden en relaties werden meestal bij toeval ontdekt en onderling als ervaringen uitgewisseld.

Dit werk heeft toch er toe geleid dat thans nagenoeg de volledige keverfauna van West Europa en ook van Nederland bekend is, met tal van bijzonderheden omtrent hun voorkomen en verspreiding.

Een aantal keversoorten blijkt vooral onder invloed van de huidige milieuomstandigheden sterk verminderd voor te komen of zelfs sedert jaren helemaal niet meer gevonden te worden.

Nadat vooral in de vijftiger jaren een kleine groep zeer ijverige "Keveraars" actief was in ons land is er o.a. in Limburg sedert 1981 weer een groepje mensen gestart met onder-

zoeken en verzamelen van gegevens van kevers.

Hierbij staat momenteel vooral het bekwamen in het determineren van deze diertjes met behulp van de tegenwoor-

dige literatuur centraal. Verder worden er op gezette tijden gezamenlijk excursies gehouden naar interessant gevonden terreinen.

Waarom keveronderzoek

Ook in Nederland komt eigenlijk een overweldigend aantal keversoorten voor (ca. 3.850).

Deze groep van insecten (schildvleugeligen of Coleoptera) is geologisch gezien zeer oud te noemen want reeds uit het Perm zijn kevers bekend. Vele soorten zijn voor hun voortbestaan gebonden aan zeer specifieke milieus's en biotopen. Soms zijn ze zelfs afhankelijk van één enkele soort plant of specifiek micro-klimaat of een

Klein vliegend hert (*Dorcus parallelipedus* L.)

Het elzenhaantje (*Agelastica aloni* L.) met vraatbeeld.